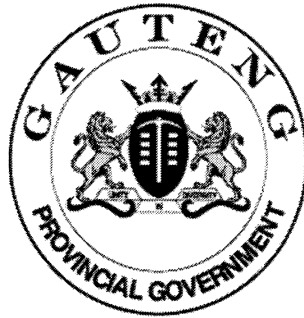

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN

OCTOBER / NOVEMBER
OKTOBER / NOVEMBER

2004

XITSONGA XA RIRIMI
RO SUNGULA
NHLAWULO WA LE HENHLA

Papila ra Vunharhu

HG

115-1/3

8 pages

XITSONGA FIRST LANG HG: Paper 3

115 1 3

HG

COPYRIGHT RESERVED / KOPIEREG VOORBEHOU
APPROVED BY UMALUSI / GOEDGEKEUR DEUR UMALUSI

NDZAWULO YA DYONDZO YA LE GAUTENG
XITHIFIKHEYITHI XA XIKAMBELO XA LE HENHLA

XITSONGA XA RIRIMI RO SUNGULA
NHLAWULO WA LE HENHLA
(Papila ra Vunharhu)

NKARHI: 2½ wa tiawara

TIMAKISI: 120

SWILERISO:

- Phepha leri ri na swiyenge swinharhu A, B na C.
 - Eka Xiyenge xa A, hlawula nhloko-mhaka yin'we, kutani u tsala xitsalwana xa kwalomu ka 450 – 550 wa marito.
 - Eka Xiyenge xa B, hlawula swinharhu u tlhela u swi hlamula.
 - Eka Xiyenge xa C, hlawula xa nhlamulo yo leha kumbe nhlamulo yo koma.
 - Tirhisa mapeletelo ni matsalele ya Xitsonga.
 - U nga cinci tinomboro leti tirhisiweke eka swivutiso loko u nyika tinhlamulo.
 - Loko u heta ku hlamula xivutiso, tlula layini u nga si hlamula lexi landzelaka.
-

**XIYENGE XA A
SWITSALWANA**

XIVUTISO XA 1

U nyikiwile tinhloko-mhaka ta mune ta switsalwana na yin'we ya xifaniso. Eka tinhloko-mhaka leti ta mune, wena hlawula **yin'we** eka tona ivi u tsala xitsalwana **xa kwalomu ka marito ya 450 – 550**:

- 1.1 Samiti ya misava (World Summit) yi ku pfule mahlo. Hikwalomu ka marito ya 450 – 550, hi hlamusele lexi u tiyimiseleke ku xi tumbuluxa kumbe ku xi antswisa lexi nga ta pfuna ndhawu leyi u tshamaka eka yona.
- 1.2 Mavabyi se yo na wonge i mpfula, ngopfu-ngopfu laha Afrika. Se a swa ha tiveki kahle leswaku hulumende wa Afrika-Dzonga u fanele ku ringeta ku herisa byihi. Andlala miehleketo ya wena leyi yi nga ta tsundzuxa Holobye wa Rihanyo Dokodela Manto Msimang-Tshabalala. Bulu ra wena ri va 450 – 550 wa marito.
- 1.3 Vana vo tala vo pasa matiriki ya vona ivi va ya titshamela emakaya ya vona va orha masana. Van'wana va vona va ri mintirho ku hava kasi van'wana va ri va pfumala maxaka yo va ngenisa emintirhweni. Xana loko a wu ri Holobye wa Mintirho a wu ta va pfunisa ku yini vana lava. Komba manu ya wena hi 450 – 550 wa marito.

- 1.4 Vun'anga bya xintima wonge byi wa mapa. Xana u swi vonisa ku yini wena? Seketela mavonele ya wena.
- 1.5 Xiyaxiya xifaniso lexi xi landzelaka laha hansi kutani u hi anekela leswi swi ku telaka emiehleketweni loko u vona leswi swi nga eka xifaniso lexi. Tiendlele nhloko-mhaka:

1x40=[40]

NTSENGO WA XIYENGE XA A:

[40]

XIYENGE XA B

XIVUTISO XA 2

MAPAPILA

2.1 Eka tinhloko-mhaka tinharhu ta mapapila leti u nga nyikiwa tona, wena hlawula **yin'we ntsena** ivi u tsala papila ra marito ya 180 – 200 handle ka adirese / tiadirese.

2.1.1 Tsalela va ka Sasol S.A. P.O. Box 304 Pretoria 0001 u va kombela basari leswaku u ta kota ku yisa tidyondzo ta wena emahlweni.

KUMBE

2.1.2 Tsalela munghana wa wena u n'wi xavelela leswaku a nga joyini mintlawe ya swigevenga, u ri karhi u n'wi komba khombo ra kona.

KUMBE

2.1.3 Tsalela va ka 'Sunday Times' u va nyika miehleketo ya wena mayelana na tafilimi ta ndzhukano (sex & nudity) leti ti kombiwaka eka thelevhixini, ngopfu-ngopfu eka E-TV.

(20)
1x20 = [20]

NA

2.2 Hlawula xin'we eka swinharhu leswi landzelaka u xi tsala hi marito ya 180 – 200:

2.2.1 Hi wena matsalana wa huvo ya vadyondzi (L.R.C.) ya xikolo lexi u dyondzaka eka xona. Tsala timinete ta nhlengetano yo sungula ya huvo leyi.

(20)

KUMBE

2.2.2 U le ka ntlawa wa lavantshwa wa ndhawu leyi u tshamaka eka yona. Tsala **memorandamu** leyi eka yona mi vilelaka hi maphorisa lava va nga endliki nchumu hi timhaka ta ku pfinyiwa ka vana na vugevenga lebyi nga tata ndhawu ya ka n'wina.

(20)

KUMBE

2.2.3 Le ka va munghana wa wena loyi a nga lova kambe a nga siki lahlwaka va ku komberile ku tsala 'obituary' ya yena. Tsala **matimu** (obituary) ya mufi loyi.

(20)
1x20=[20]

NA

2.3 Eka swimbirhi leswi landzelaka, hlawula **xin'we** ivi u xi tsala hi marito ya 80 – 100:

2.3.1 U tisungulele bindzu ro hlantswa mimovha. Tsala **xinavetisi** lexi nga ta ku ongela tikhasitamu.

KUMBE

2.3.2 U lava leswaku va ka masipala wa laha u tshamaka kona va ku nyika ntirho wo basisa switarata (thendara / tender) hi kontiraka ya ntlhanu wa malembe. Va tsalele '**CV**' ya wena.

1x10=[10]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: [50]

XIYENGE XA C

XIVUTISO XA 3

Eka xiyenge lexi u kamberiwa eka tibuku timbirhi laha ku nga ta vutisiwa swivutiso swo koma kumbe **xin'we** xo leha. U hlawula buku **yin'we** ivi eka yona u hlamula muxaka **wun'we** wa xivutiso, swo koma kumbe **xin'we** xo leha.

3.1 ***Xa Mina / Tinyeleti: F. Rikhotso***

3.1.1 Hlaya ntsheketo lowu landzelaka ivi u hlamula swivutiso leswi nga ta wu landzela:

Varindzi va tinxakwari

Garingani wa garingani!
Garingani!
Garingani wa garingani!
Garingani!
Garingani wa garingani!
Garingani!

Swo na swi pfuketana,
Nuna un'wana a teka vasati vambirhi,
Nsati lonkulu a lova,
A siya vana vambirhi,
N'wana wa jaha ni nhwanyana.
Nuna loyi a a byarile mirhi ya tinxakwari,
Ekulenyana ni muti.

4

Siku rin'wana a byela vana va swisiwana a ku:	8
"Fambani mi ya rindza tinxakwari."	
Endzhaku ka loko va fikile eku rindzeni,	
Va kumiwe hi tintangha ta vona,	
Kutani va va teka va ya tlanga ekulenyana,	12
Tinxakwari ti sale ti dyiwa hi timfenhe.	
Loko va karhele ku tlanga,	
Vana lavaya va tlhelele eku rindzeni,	
Va fika va khomiwa hi vurhongo hi ku karhala.	16
Tata wa swisiwana u yile ku ya kambela,	
Loko vana va yena va ri karhi va rindza.	
Loko a fika, a kuma va etlele,	
Loko va twa swigingi va ku bulumuku!	20
Tata wa vona a ku: "N'wina vana ndzin'wina,	
Hi kona ku rindza loku".	

- (a) Xana mana wa vana lava a va rhumiwe ku rindza tinxakwari a a ri kwihi? (1)
- (b) Xana loko tinxakwari ti sala ti dyiwa vana lava a va ye kwihi? (3)
- (c) Xana hikokwalaho ka yini vana lava va khome hi vurhongo? (3)
- (d) Xana vana lava va pfuxe hi yini evurhongweni? (3)
- (e) Xana tata wa vana u va endle yini loko a fika laha vana a va ri kona? (2)
- (f) Xana lowa nhwanyana u endle yini hi yena? (3)
- (g) Xana le vukon'wanini va n'wi fundzhile hi ndlela yihi? (3)
- (h) Vula swilo swimbirhi leswi va le vukon'wanini va nga longela mukon'wana. (2)
- (i) Hetisa leswi landzelaka:

Loko hi sungula ku tsheketa hi ri (1) _____, ivi vayingiseli va ku (ii) _____. Loko hi ri karhi hi tsheketa, ku nga pfa ku (iii) _____. Kasi loko hi heta ku tsheketa hi ri (iv) _____, hi ri karhi hi (v) _____.

5x2=(10)
[30]

KUMBE

- 3.1.2 Hlaya xiphemu xa ntsheketo lexi landzelaka ivi u nyika **mongo** wa xona hi marito ya wena hikwalomu ka mintila ya 15 – 20:

Nkarhi hinkwawo N'wampfundla a hamba a ya kombela munyu,

Loko a fika a ku :

“Kokwana N'wamfenhe va ndzi rhumile,

Va ri va kombela munyu wa ku lunga nyama-

Ndzi lo rivala i wo tshuva xikunwana.”

4

Va n'wi nyikile munyu nakambe.

KUMBE

3.2 Ntlhontlho: W.R. Chauke

- 3.2.1 Hlaya ndzimana leyi landzelaka ivi u hlamula swivutisa swa yona:

Jackson u vutisisiwe swinene hi ndlela leyi a a tirha hi yona. U hlamuserile leswaku lori a yi tatiwa swinene loko ku tshinele minkarhi ya makhisimusi hikuva wolowo hi wona nkarhi lowu vanhu va xavaka va nga kanakani. U hlamusele na leswaku lori yakwe hi yona leyi a yi rhwala ku tlula hinkwato hikuva a va n'wi tshembile swinene. Leswi a ku ri nhweti ya Hukuri Jackson u hlamusele leswaku feme a yi sungula ku kuma mapapila na tiqingho leto tala ta mavhengele lama ya lavaka tintangu hi xitalo.

“Mina ku na mhaka yin'we leyi ya ha ndzi karhataka,” ku nghenelela Robert. “Jackson u famba na wanuna un'wana minkarhi hinkwayo loko a ri karhi a heleketa tinhundzu leti. Wanuna loyi a nga onha kungu ra hina.”

“Ndzi swi vone khale sweswo,” ku hlamula Abel.

- (a) Xana Jackson a a tirha ku endla yini laha a a tirha kona? (2)
- (b) Xana Jackson u hlohletele hi vamani ku endla vubihi byo yiva? (2)
- (c) Xana i mani loyi a a tirha na Jackson? (1)
- (d) Xana lorhi na nhundzu a swi ta kumisiwa ku yini eka Jackson xana? (3)
- (e) Xana loyi a a famba na Jackson yena a a ta endliwa yini? (3)
- (f) Xana swigevenga swi endle yini lexi nga boha Jackson ku ka' a yimisa lori? (3)
- (g) Xana 'xigevenga' xi te ku ta humelela yini loko vatlhakisiwa vo baleka? (4)

- (h) Xana 'swigevenga' swi endle yini hi lorhi loko swi hetile ku xavisa nhundzu? (6)
- (i) Xana Jackson u tshame nkarhi wo tani hi kwihi exibedhlele? (2)
- (j) Xana 'swigevenga' swi te yini loko Jackson a swi tsundzuxa hi mali? (2)
- (k) Xana Jackson a a vaviseke ku fika kwihi? (2)
- [30]**

KUMBE

- 3.3 Hlaya ndzimana leyi landzelaka ivi u nyika nkomiso wa xihungwana xa kona hi marito ya wena, u tlhela u hlamusela leswaku ximunhuhatwa lexi a xi ri ni ntlimbo hi xihhi? Wa yini? Nhlamulo ya wena a yi ve 15 – 20 wa mintila.

"A wu swi endlela yini xana?" ku vutisa Xikhafula.
 "Tatana, mina ndzi tsandzekile ku kuma rirhandzu ra wena," ku hlamula Petani. "Ndzi ringetile ku tikhoma kambe ndzi tsandzekile."
 "Wa swi vona leswaku u dlayise vana va vanhu xana?" ku vutisa Xikhafula.
 "A ndzi lava ku twisa n'wina ku vava. A ndzi ehleketa leswaku kumbexana loko ndzi tihlanganisa nhloko a ndzi ta langutiwa na mina," ku hlamula Petani. "Se ndza swi vona leswaku ndzi langutiwe hi sirha ntsena."
 Xihangalasi u lo vhe a ku mukhosi loko a twa leswi. A huwelela a byela misava hinkwayo leswaku n'wana wakwe a a ringetile ku tilavela rirhandzu ra tata wakwe kambe a a nga langutiwangi. U vule na leswaku rifu ra Petani a ri ta hlayiwa ehenhla ka Xikhafula.
 Xikhafula u lo miyela a nga ha twisisi leswaku a a fanele ku ehleketa yini. Xana a a hoxile hi ku rhandza Murhandziwana xana? Xana a a hoxile hi ku hlawula ndluwa eka hove xana? A a ta hlamuriwa hi mani?
 Petani u timekile emahlweni ka vatswari vakwe, a heleketiwa hi ku sapatela ka mana wakwe.

1x30=**[30]**

NTSENGO WA XIYENGE XA C: [30]

TIMAKISI HINKWATO: 120